

„Науката трябва да служи на живота, а не на смъртта“

Фредерик Жолио – Кюри

Светът ни е оформен от убеждението, че хората днес са в състояние да преборят и преодолеят смъртта. В своята същина обаче, това схващане е революционно ново. През по-голямата част от историята на човечеството, хората са заемали позиция на подчиняване на смъртта и болестите, приемане и кротко стихване, обясняване и оправдаване на страданието чрез различни религиозни идеологии, културни доктрини и течения. През Средновековието, което мнозина още наричат „тъмни векове“, до късната модерна епоха, повечето религии и идеологии са виждали смъртта не само като неизбежна човешка съдба, но и като основен източник на смисъл на живота. Най-важните събития от човешкото битуване са се случвали, според тях, след последния дъх в земния път на човека. Едва след като хората са успявали да спечелят вечно спасение или понасяли „вечно проклетие“, се е смятало че биват посветени в истинските тайни на живота – онези, които са недостъпни за живите. И за добро или зло, през по-голямата част от историята, най-големите човешки умове са били заети с това да придават смисъл на смъртта, а не да се опитват да я победят.

Ведите, Библията, Корана, епосът за Гилгамеш, митът за Орфей и Евридика и редица други свещени текстове и книги търпеливо са обяснявали на уплашени хора, че смъртта е присъща на нашата природа (което е безспорен факт), но причината според тях за това е повелята на трансцендентни фигури и божества. На нашите предци се е налагало да се примирят с факта, че ние умираме, защото така повеляват Бог, Космосът или майката природа – и че е по-добре да приемем тази си съдба със смирение и благодат, като най-голямото, на което тогавашните хора са могли да се надяват, е някой ден един трансцендентален субект, отвъд човешките представи, чрез велик метафизичен жест да отнеме цялото човешко страдание. Но осъществяването на такъв вид чудеса е било очевидно далеч над възможностите на хората от плът и кръв.

След това идва научната революция. За учените смъртта спира да бъде постановление от сакрални фигури, а биохимично изменение в органичната природа на нашите тела. Това води до една радикална революция в мисловния модел на масите – вече все повече хора започват да приемат, че смъртта идва, не защото някой свише е разпоредил така, а поради някакъв технически проблем в тялото, смущение в иначе съвършената и безпогрешна машина на живота. Така трансценденталните обяснения започват да се заместват от далеч по-малко сакрални и романтични такива – едно тяло умира, защото сърцето спира да изпомпва кръв, защото рак унищожавя черния дроб или защото в белите дробове на милиони хора по света в момента, се разпространяват коварни вируси. И макар всички тези съвременни заболявания да плашат съвременния човек и често да го довеждат до неистови опасения за личното здраве, както и асоциации с безкрайно много страдание, не можем да отречем, че обясненията на тези състояния, а именно, че сърцето спира да изпомпва кръв, защото до сърдечния мускул не достига достатъчно кислород,

раковите клетки се разпространяват в черния дроб поради някаква случайна генетична мутация, а вирусите са се настанили в белите дробове, защото някой е кихнал в автобуса, са донесли несъмнено много ползи за човечеството, отколкото метафизичното обясняване на тези състояния. Най-голямата полза идва от схващането, че човекът има какво да направи – може да използва най-съвременните сведения на науката, добити чрез най-съвременните технологични способности, за да подобри ежедневието си ритъм и диетата си, за да намали риска от сърдечни заболявания, да избягва да използва продукти, които са канцерогенни или да носи предпазна маска за лице, да спазва физическа дистанция и дисциплина, за да ограничи разпространението на вирусите, както и да използва най-големите биотехнологични постижения на ваксините, за да елиминира смъртоносни болести. Всичко това представляват далеч по-осезаеми и прагматични действия, спасили милиони (вероятно и милиарди) човешки животи, отколкото надеждите да не разяри някоя сакрална фигура, независимо от нейния образ, вярвайки, че цялата власт върху човешкото добруване е в нейните ръце.

Благодарение на отвореното общество, научната революция и победата на рационализма над мита (който сам по себе си не е безполезен, а необходим), науката кара хората да вярват, че всеки биохимичен проблем в нашето уязвимо тяло има решение, или поне има потенциал един ден да бъде решен. Докато в миналото смъртта традиционно е била специалност на свещениците и богословите в черни раса, сега с нея се занимават хората в бели лабораторни престилки, на които всички разчитаме, да сложат край на настоящата пандемия. Ако ситуацията с COVID-19 се беше разразила по времето на Средновековието или в пред-научната епоха, то днес жертвите на болестта вероятно щяха да бъдат десетки пъти повече, а всички щяхме да се намираме в същите недоумение и участ, задавайки си същите отчаяни въпроси, каквито сполетяват героите от романа „Чумата“ на нобелиста Албер Камю.

Благодарение на това, че науката вярва, че за техническите проблеми има техническо решение, днес не можем да решим всички проблеми на нашите тела, но можем да работим върху това. Най-добрите човешки умове вече прекарват времето си не в опити да придават смисъл на смъртта, а да намерят начини за удължаване на живота за всички. Те изследват микробиологичните, физиологичните и генетичните системи, отговорни за болестите и старостта, и разработват нови лекарства и революционни лечения, които носят своята утилитарна полза за всички. Ако сърцето „прескача“, може да бъде стимулирано с пейсмейкър или дори да бъде трансплантирано ново (вероятно един ден и да бъде произведено). Ако ракът беснее из катакомбите на телата ни, можем да го убием с радиация. Ако вирусите се разпространяват в белите дробове, можем да ги подчиним с някакво ново лекарство, а на психичните болести вече не гледаме като на наказания свише, в резултат на съприкосновение с някакви тъмни сили, а да получим необходимата психотерапия.

Лично аз не разглеждам идеята и основната цел на науката като изменение на човешкото отношение към смъртта, не смятам, че днес човекът е загубил своята боязън да играе Бог,

точно обратното. Ситуацията с пандемията от COVID-19, която преживяваме сега, вероятно ще ни кара само да увеличим още усилията си за защита на човешкия живот, защото доминиращата културна реакция в момента срещу него не е примирение, а смесица от възмущение и надежда. Когато в предмодерните общества като средновековна Европа е избухвала пандемия, хората са се страхували за живота си и са били съкрушени от смъртта на близките си, но основната културна реакция е била на примирение. Съвременната психология може да обясни това с термина „заучена безпомощност“. Хората са смятали, че такава е Божията воля – и това е божествено възмездие за греховете на човечеството. Нагласите днес обаче са диаметрално противоположни. Всеки път, когато някаква катастрофа довежда до смъртта на много хора – била тя железопътна злополука, самолетна катастрофа, срутване на висока сграда или каквото и да било, ние сме склонни да разглеждаме това като предотвратим човешки провал, а не като неизбежно природно бедствие. Но наред с възмущението от този род трагични събития, идва огромна доза надежда. Днешните супергерои са учените в лабораториите. Точно както като малки всички ние сме вярвали, че Спайдърмен и Жената-чудо в крайна сметка ще победят лошите и ще спасяват света, така и ние в началото на настоящата епидемия бяхме напълно сигурни, че в рамките на няколко месеца, може би година, хората в лабораториите ще открият ефективни лечения и дори ваксина срещу COVID-19. Въпросът на всички тогава беше: „Кога ще бъдат готови ваксините“, а не „Дали някога ще има такива?“

Всичко това може би ще ни научи да инвестираме още повече в човешкия живот и да си припомним неговата ценност, защото кризи като настоящата, които разболяха и отнеха близките на много от нас, ни припомнят ценността на единия човешки живот, смислеността на благополучието на единицата в колективното общество. Допускам, че не можем никога да бъдем сигурни в способността си да покоряваме силите на природата, но се надявам осъзнаването на този факт никога да не си обезсърчи да искаме да живеем във все по-фина симбиоза с нея.

Пиша този материал по повод навършването на 121 години от рождението на Фредерик Жолио-Кюри. Замислям се, какви ли щеше да бъде животът на човечеството днес, ако фамилия Кюри не изиграваше своята важна роля в развитието на науката и медицината, въвеждайки понятието „радиоактивност“ и откриването на радия и полония. Ако техните проучвания не бяха дали началото на откриване на нови форми за третиране на рака, както и за безброй много невоенни приложения на ядрената енергия, то светът безсъмнено би бил доста по-различно място – човечеството не би познавало вредите от йонизиращата радиация, а млади момичета все още щяха да декорират часовници с радий в някой американски завод, но и човечеството не би могло да извлече редица ползи, които свойството радиоактивност открива. Разбира се, науката далеч не винаги може да бъде използвана в полза на живота – примери за това са разработването на ядрената бомба, химическите и биологични оръжия, изтезанията във военните лагери, вдъхновени от медицинската наука и безброй други исторически събития. *Но от всички*

нас зависи да направим избора, да използваме науката в полза на живота, а не на смъртта.